

İNGİLİZ PARLAMENTOSUNDA YAPILAN TARTIŞMALAR ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE 1983 GENEL SEÇİMLERİ VE DEMOKRASİ

Yasin COŞKUN¹

Özet

12 Eylül askeri darbesi ile ordu, ülke yönetimine el koymuştur. 6 Kasım 1983 seçimlerinin ardından TBMM yeniden açılmış ve Türkiye demokratik yönetime geçmiştir. Bu çalışma İngiliz parlamentosunun 1983 seçimlerine yaklaşımını ele almaktadır. Bu tarihte İngiltere'de Muhafazakâr Parti iktidardadır. Türkiye'de sağ kesimden bir partinin kazandığı 1983 seçimleri İngiliz hükümeti tarafından demokrasi yolunda önemli bir adım olarak görülmüştür. İngiltere'de ana muhalefette bulunan İşçi Partisi ise 1983 seçimlerine katılan parti sayısına ordu tarafından getirilen kısıtlamayı eleştirmiştir. Seçimlerin Türkiye'de hiçbir şeyi değiştirmediğini, asker hâlâ ülke yönetiminde söz sahibi olduğunu ve anti-demokratik uygulamaların devam ettiğini savunmuştur. İngiliz parlamento tutanaklarının detaylı bir şekilde incelenmesi sonucu ortaya çıkan bu çalışma; İngiliz milletvekillerinin tartışmaları üzerinden İngiliz parlamentosunun Türkiye'deki 1983 genel seçimlerine ve demokrasiye yaklaşımının genel bir resmini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül Darbesi, 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri, Turgut Özal, İngiliz Parlamentosu, Türk-İngiliz İlişkileri

THE 1983 GENERAL ELECTION AND DEMOCRACY IN TURKEY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE DEBATES IN THE BRITISH PARLIAMENT

Abstract

With the military coup of 12 September 1980 in Turkey, the army seized the country's administration. The Parliament was reopened in Turkey after the election on 6 November 1983 and the democratic government was re-established. This study examines the British parliament's approach to the 1983 Turkish general election. Conservatives were in power in 1983 in Britain. The British government considered the 1983 election, which was won by a party from the right wing, as an important step towards democracy in Turkey. The Labour Party, which is in the main opposition in England, criticized the army's restriction on the number of parties participating in the 1983 elections. According to the Labour Party election in Turkey did not change anything. The army was still influential in the country's administration and anti-democratic practices continued. This study, which emerged as a result of a detailed examination of the British parliamentary minutes, presents a general picture of the British parliament's approach to the 1983 general elections and democracy in Turkey through the debates of the British MPs.

Key Words: The 1980 Turkish coup d'état, 1983 Turkish general election, Turgut Özal, The British Parliament, Anglo-Turkish Relations

¹ Doç. Dr., Siirt Üniversitesi. E-posta: tarihli@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-8151-7874.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ordu ile sivil iktidarlar arasındaki ilişki önemli yer tutmaktadır. Türkiye’de ordu birçok kez yönetime müdahalede bulunmuştur. Bu müdahalelerden birisi de 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşmiş ve ordu ülkenin idaresine el koymuştur.² Askeri yönetim altına giren Türkiye’de siyasi partiler kapatılmıştır. Birçok siyasetçi gözaltına alınarak siyaset yapmaları yasaklanmıştır. 1982 yılında yeni bir anayasa yüksek bir oranla kabul edilmiştir.³ Kenan Evren liderliğindeki cunta gerekli düzenlemeleri gerçekleştirdiğine inandıktan sonra ülkede yeniden seçimler yapılarak sivil yönetime dönülmesine yeşil ışık yakmıştır. Nisan 1983’te ülkede siyasi faaliyetlerin yeniden başlayacağı duyurulmuş ve 22 Nisan 1983 tarihinde 2820 sayılı “Siyasal Partiler Kanunu” kabul edilmiştir.⁴ Bu kanuna göre kurulacak siyasi partiler, genel seçim için kampanyalarını yürüteceklerdir. Ancak 12 Eylül öncesi dönemin tekrar yaşanmasını engellemek için askeri yönetim birtakım tedbirler almayı ihmal etmemiştir. Bu çerçevede Haziran 1983 tarihinde kabul edilen yeni seçim yasasıyla % 10’luk seçim barajı uygulamaya konulmuştur.⁵ Ayrıca 1982 Anayasası’nın geçici 4. maddesiyle 12 Eylül öncesi siyasi parti yöneticilerine 10 yıl, milletvekili ve senatörlere beş yıl siyaset yasağı getirilmiştir.⁶ Bunun yanı sıra birçok siyasi isim ve partinin, MGK (Milli Güvenlik Konseyi) tarafından veto edilerek 6 Kasım 1983’deki genel seçimlerine girmeleri engellenmiş⁷ ve seçimlere yalnızca üç partinin katılmasına izin verilmiştir.⁸ Bu durum anti-demokratik bir uygulama olarak görülmüş ve Avrupa’nın tepkisini çekmiştir.⁹

Türkiye’de askeri darbeler üzerine birçok çalışma yapılmıştır.¹⁰ Bu açıdan makale 12 Eylül Askeri Darbesi sonrası yaşanan gelişmeleri salt bir biçimde aktarmaktan ziyade ülkede 6 Kasım 1983 seçimleri ile TBMM’nin yeniden açılarak sivil yönetime geçilmesi sürecini yabancı bir ülkenin parlamentosunun yaklaşımı üzerinden irdelemektedir. Bu amaçla İngiliz

² *Milliyet*, 12 Eylül 1980, s. 1.

³ *Hürriyet*, 9 Kasım 1982, s. 1.

⁴ Cemal Altan, “Genel seçimler-yerel seçimler ilişkisi (1983-2004)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 12, 2005, s. 176.

⁵ Abdurrahman Eren, “Türkiye’de Uygulanan %10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, s. 86.

⁶ Suavi Aydın - Yüksel Taşkın, *1960’tan günümüze Türkiye tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 338.

⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 410.

⁸ Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, YKY Yayınları, İstanbul, 2007, s. 20.

⁹ Kaan Esener, *Avrupa Konseyi ve Türkiye (1980-1986)*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

¹⁰ Bu konu üzerine yakın zaman önce yapılmış bir çalışma için bkz. Şerif Demir, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül)*, TİAV, Ankara, 2020.

parlamentosundaki tartışmalar incelenerek İngiliz milletvekillerinin, askeri idareden demokratik yönetime geçen Türkiye'ye yönelik bakış açılarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca çalışmanın kapsadığı dönemde İngiltere'de iktidarda olan Muhafazakâr Parti (*Conservative Party*) milletvekillerinin konuşmaları üzerinden İngiliz hükümetinin Türkiye'de iktidara gelen Özal hükümetine yaklaşımı analiz edilmiştir. Bu açıdan çalışma, Türk-İngiliz ilişkilerini analiz etmenin yanı sıra 12 Eylül sonrası Türk siyasal hayatı noktasında yapılacak araştırmalara katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Çalışmanın hazırlanış aşamasında İngiliz parlamentosu tutanakları dikkatli bir şekilde taranmıştır. Bu tutanaklarda 1983 seçimleri ve Türkiye'de demokrasi üzerine yapılan tartışmalar tespit edilerek incelemeler yapılmıştır. İngiliz parlamentosunda yaşanan tartışmaların yanı sıra Türkiye'deki İngiliz Büyükelçiliği tarafından 12 Eylül öncesi ve sonrası süreçte gönderilen raporlar da çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca TBMM tutanaklarından da yararlanılmış ve dönemin gazetelerine başvurulmuştur. Konu ile ilgili yayınlanmış tetkik eserlerden de faydalanılmıştır.

1. İngiliz Parlamentosunda 1983 Seçimlerinin Demokratik Olup Olmadığına Yönelik Tartışmalar

Türkiye'de 6 Kasım 1983 seçimlerini -ordunun istememesine rağmen¹¹ % 45.15 oy oranıyla 211 milletvekili çıkararak¹² sağ kesimden bir parti olan Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) kazanmıştır.¹³ Seçimlerden önce askerinin işaret etmiş olduğu parti yani General Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi ise % 23,27'lik bir oy oranıyla 3. sırada yer almıştır. 1983 genel seçimlerinin ardından İngiliz parlamentosunda Türkiye ile ilgili yapılan tartışmaların önemli bir ayağını seçimlerinin demokratik olup olmadığına dair görüşler oluşturmuştur. Türkiye'de yeniden sivil bir yönetime geçildiği bu dönemde İngiltere'de Margaret Thatcher başbakanlığında Muhafazakâr Parti iktidarda bulunmaktadır. Muhalefette olan İşçi Partisi (*Labour Party*) milletvekilleri İngiliz hükümetini Türkiye'deki anti-demokratik uygulamalara yeterince tepki göstermemekle itham etmişlerdir. Bu çerçevede 12 Mart 1984 tarihinde Avam Kamarası'nda (*House of Commons*) yapılan görüşmelerde İşçi Partisi milletvekilleri İngiliz hükümetini ağır bir şekilde eleştirmişlerdir. Örneğin, konuşmasına Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumu ile önemli bir ülke

¹¹ Ayfer Özçelik, "1960'dan günümüze Türk Siyasal Hayatı", S. İnan-E. Haytoğlu (Ed.), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011 s. 171. Muhittin Ataman, "1983-1991 döneminde İç Politika: Özal'lı Yıllar", A. Çaylak (Ed.), *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi* içinde (ss.) Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 587.

¹² Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s. 633.

¹³ *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1973, s. 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

olduğunu dile getirerek başlayan İşçi Partisi milletvekili Chris Smith, daha sonra 1983 yılının yaz ayında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette edindiği izlenimlere atıf yaparak Türkiye'de anti-demokratik uygulamaların olduğunu söylemiş ve sert eleştirilerde bulunmuştur. Smith, Türkiye'de tanıklık ettiği olayların kendisini “şoke” ettiğini belirtmiştir. Özellikle işçi sendikaları üyelerinin davasını yakından takip eden Smith, yargılama konusunda eleştirilerde bulunmuştur.¹⁴

Türkiye'deki askeri yönetimin uygulamalarından rahatsızlık duyan İşçi Partili vekiller İngiliz parlamentosundaki bazı Muhafazakâr Parti üyelerinin Türkiye'de 1983 yılında yapılan seçimleri demokrasiye geri dönüş yolunda önemli bir adım olarak müjdelediklerini belirterek bu değerlendirmelere karşı çıkmışlardır. Nitekim Avam Kamarası'nda yapmış olduğu açıklamada Smith, asker desteklediği partinin¹⁵ seçimi kaybetmesinin bu seçimin adil veya tamamen demokratik olduğunu göstermediğini söylemiştir.¹⁶

İşçi Partili vekiller tarafından İngiliz parlamentosunda dile getirilen bu görüşler Muhafazakârlar ile aralarında yaşanacak sert tartışmaların fitilini ateşlemiştir. Nitekim Muhafazakâr Partili vekiller İşçi Partisi üyesi Smith'in bu çıkışına tepki göstermişlerdir. İktidarda bulunan Muhafazakârlara göre Türkiye'de cuntanın tercih ettiği bir partinin kazanmaması seçimlerin büyük ölçüde adil olduğuna dair bir işaret olmuştur. Ayrıca Avrupa Konseyi de Türkiye'de oy verme sürecini yakından izlemiş ve genel olarak “sağlıklı” olarak nitelendirmiştir. Bu şartlar altında İşçi Partili vekillerin Türkiye'deki seçimleri anti-demokratik olarak adlandırmaları eleştirilmiştir.¹⁷ İşçi Partili vekiller ise Türkiye'deki oy verme sürecinin sağlıklı geçmesinin bu seçimin demokratik olduğu anlamına gelmediğini söylemişlerdir. Çünkü sadece üç partinin seçime girmesine izin verilmiş ve diğer 12 siyasi parti ise asker tarafından engellenmiştir. İşçi Partili vekiller aynı durumun İngiltere'de yaşanmış olması halinde yani yalnızca askeri rejimin onayladığı partiler arasında sandığa gidilmesi durumunda bu seçimi kimsenin demokratik olarak tanımlamayacağını söylemişler ve Muhafazakâr Parti milletvekillerini eleştirmişlerdir. İşçi Partili vekillere göre böyle bir seçim nasıl İngiliz halkı için tamamen demokratik bir seçim değilse Türk halkı için de değildir.¹⁸

Bu iddialara karşı çıkan Muhafazakârlara göre Türkiye'de çok sayıda insan 1983 yılındaki seçimin demokratik bir seçim olduğunu düşünmüş ve seçimi boykot etmek yerine üç

¹⁴ *House of Commons (HC)*, volume 56, column 34, 1984.

¹⁵ William Hale *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁶ HC, vol. 56, col. 34, 1984.

¹⁷ HC, vol. 56, col. 34, 1984.

¹⁸ HC, vol. 56, col. 34, 1984.

partiden birine oy vermeyi tercih etmişlerdir.¹⁹ Ayrıca seçime katılım oranı yüksektir.²⁰ Bu durum da İşçi Partililerin iddialarının aksine Türk halkının 1983 seçimlerini demokratik olarak gördüğünün bir kanıtıdır. İşçi Partisi, Muhafazakârların bu düşüncesine de karşı çıkmıştır. Buna göre insanların sandığa gitmesi seçimlere katılan partilerin sınırlanmasına onay verdikleri anlamını taşımamıştır. Çünkü bunun askeri idareye olan tepkilerini göstermenin en etkili yolu olduğuna inanmış durumdaydılar. Ayrıca, İşçi Partili vekiller, cuntanın sadece 12 partinin seçime girmesini yasaklamakla kalmadığını, Atatürk tarafından kurulan partiyi de kapattığını belirterek Türkiye’de demokratik bir seçimin yapılmadığını göstermeye çalışmışlardır.²¹

Aslında bir bakıma İngiliz parlamentosunda yaşanan bu tartışma bir “sağ-sol” mücadelesine bürünmüştür. Sol kanadı temsil eden İşçi Parti’si milletvekilleri, sağ bir parti olan ANAP’ı Türkiye’de iktidara getiren seçimleri demokratik olmamakla eleştirirken, İngiltere’de iktidarda bulunan Muhafazakâr Parti milletvekilleri tersi bir tutum almış ve Türkiye’deki seçimlerin sorunsuz ve adil geçtiğini ileri sürmüşlerdir. Parlamentoda yaşanan bu tartışmanın bir “sağ-sol” mücadelesine dönüştüğünü gösteren en iyi örnek Muhafazakâr Parti milletvekili Jerry Wiggin’in gündeme getirdiği argüman olmuştur. Wiggin, Komünist Rusya’daki seçimlere değinerek Rusya’daki son seçimlerde yalnızca bir partinin 1.500 aday gösterdiğini ve 1.499’unun seçildiğini söylemiştir. Seçilmeyen bir kişinin de seçim sürecinde öldüğü için seçime giremediğini belirtmiştir. Wiggin, Rusya’daki bu durumu gündeme getirerek Türkiye’deki seçimi eleştiren İşçi Partisi üyesi Smith’e Rusya’daki seçimi de eşit derecede kınayıp kınamadığını sormuştur. Aslında bu şekilde Wiggin, seçimi sağ bir parti olan ANAP’ın kazanmış olması nedeniyle Smith’in Türkiye’deki seçimlere ideolojik yaklaştığını göstermek istemiştir. Smith ise cevaben kendisinin Rusya’yı asla demokratik bir ulus örneği olarak savunmaya çalışmadığını ve Rusya’daki bu durumu kınadığını dile getirmiştir. Smith, Muhafazakâr Parti milletvekillerinin de aynı şekilde Türkiye’deki seçimleri kınayacaklarını umduğunu, çünkü bu seçimlerin de demokratik olmadığını vurgulamıştır.²²

2. İngiliz Parlamentosunda 12 Eylül Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye’nin Durumu Üzerine Tartışmalar

İngiliz parlamentosundaki İşçi Partili üyelerin 1983 seçimlerinden sonra bile Türkiye’de ordunun hâlâ söz sahibi olduğunu belirterek bu durumu eleştirmeleri karşısında Muhafazakâr

¹⁹ HC, vol. 56, col. 34, 1984.

²⁰ Cengiz Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri: 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 388.

²¹ HC, vol. 56, col. 34, 1984.

²² HC, vol. 56, col. 34, 1984.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

Parti milletvekilleri cevap vermek için farklı bir yol izlemişlerdir. Ordunun Türkiye’de niçin yönetime el koyduğunu gündeme getirmişlerdir. Bu çerçevede Muhafazakâr Parti’den Wiggin yapmış olduğu açıklamada İşçi Partili vekillerin Türkiye’de 12 Eylül’den önce günde yaklaşık 20 kişinin sokaklarda katledildiği konusuna değinip değinmeyeceğini sormuştur. Nitekim 12 Eylül öncesi Ankara’daki İngiliz Büyükelçiliğinden gönderilen raporlarda da Türkiye’nin iç güvenlik sorunları olduğuna değinilmiştir.²³ Wiggin hâlihazırda Türkiye’deki demokrasiyi eleştirmeden önce 12 Eylül öncesi durumla bir kıyaslama yapılması gerektiğini savunmuştur.²⁴

İşçi Partisi üyelerince verilen cevapta ise sokaklardaki siyasi şiddeti önlemek için askeri darbenin çözüm olmadığı belirtilmiştir. Askeri Müdahaleden önce ülkedeki şiddet olaylarından rahatsızlık duyan Türk halkı, başlangıçta askeri rejimi memnuniyetle karşılamıştır. Ancak bu durum zamanla değişmiştir. 1980’deki darbeden bir süre sonra Türk halkı askeri rejimin ülkenin çıkarlarına uygun olmadığını görmüştür.²⁵

Türkiye’deki demokrasi konusunu İngiliz parlamentosunda gündeme getiren ve tartışmaya açan İşçi Partili vekiller bu konunun yalnızca 1983 seçimlerinin demokratik yapılp yapılmadığı üzerine yoğunlaşmasının önüne geçmek istemişlerdir. Bu çerçevede Türkiye’deki 1983 seçimlerinin demokratik yönden sakıncalarının olması dışında Türkiye’de hâlâ genel manada bir demokrasi sorunu olduğunu belirtmişlerdir. İşçi Partisi temsilcilerine göre seçim sonrası göreve gelen sivil Türk hükümeti, askeri rejimin kontrolü altında olmuştur. Özellikle geniş yetkilere sahip olan Cumhurbaşkanı’nın asker kökenli olması²⁶ bu durumun en açık göstergesidir. Seçimin ardından iktidara gelen Türk hükümetinin askeri otoriteler üzerindeki kontrol derecesi çok azdır. Bu durum da seçimin ardından Türkiye’ye demokrasinin geldiği iddialarını bir bakıma boşa çıkarmaktadır. Türkiye’de askeri otoritenin, liberal bir ekonomi modelini benimseyen²⁷ Özal’a ekonomik meselelerle²⁸ başa çıkması için destek verdiği ifade edilmiştir. Ancak sivil özgürlükler ve güvenlik meseleleri ile ilgili her konu seçimlerden önce

²³ The National Archives (TNA): Foreign and Commonwealth Office (FCO), 9/3058, “Turkey: Country Assessment Paper, 1980”.

²⁴ HC, vol. 56, col. 36, 1984.

²⁵ HC, vol. 56, col. 36, 1984.

²⁶ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, Sina A. (Ed.) *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 62.

²⁷ Muhittin Ataman, “Özalizm: Türkiye’de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 19, 2000, s. 56.

²⁸ Feroz Ahmad, “Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasi Partiler”, Reşat K. (Ed.) *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 260., Hüseyin Çavuşoğlu, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 22, 2009, s. 173.

olduğu gibi sonra da ordu tarafından tamamen kontrol altında tutulmuştur. İnsan hakları ve bireysel özgürlüğün kötüye kullanılması gibi konular seçimlerden dört ay sonra bile hâlâ ortaya çıkmaya devam etmiştir.²⁹ Özellikle Kasım 1983 seçimlerinden kısa bir süre sonra 1980 darbesinden itibaren tüm yurtda uygulanan sıkıyönetimi devam ettirmeye yönelik kararın alınması³⁰, İşçi Partili vekillerin Türkiye'nin hâlâ asker kontrolü altında olduğu iddialarını destekleyen bir durum olmuştur.

Başbakan Özal'a göre Kasım 1983 seçimleri ile ordu, bir kez daha demokrasiye olan bağlılığını tüm dünyaya ilan etmiştir.³¹ Ancak İşçi Partisi vekilleri bu durumu kabul etmemiş ve Türkiye'de anti-demokratik uygulamaların devam ettiğini belirterek karanlık bir tablo çizmişlerdir. Bu konuda kendilerine karşı çıkan İngiliz parlamentosundaki Muhafazakâr Parti üyelerini de Türkiye'deki anti-demokratik uygulamaları desteklemekle itham etmişlerdir. Bu durum tepkilere neden olmuştur. Muhafazakâr Parti'den Bernard Braine, İşçi Partili vekillerin bu yaklaşımının saygısızca olduğunu ileri sürmüştür. Muhafazakâr Parti'de hiç kimsenin dünyanın herhangi bir yerinde insan haklarının yok edilmesini haklı çıkarmayacağını belirtmiştir. Braine, Türklerin onurlu insanlar olduklarını vurgulamıştır. O'na göre Türk halkı 1983 seçimleriyle insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği askeri bir rejimden kurtulma cesaretini göstermiştir. Bu nedenle övülmeleri gerekmektedir. Tabii ki seçimlerin ardından tam bir demokrasi gelmemiştir. Ancak Türkiye demokrasi yolunda ilerlemektedir ve bu yolda cesaretlendirilmesi gerekmektedir.³² İşçi Partili vekiller ise, her ne kadar Türkiye'de askeri rejimin desteklediği partinin seçilmemesini iyi bir gelişme olarak görmüş olsalar da, 1983 seçimlerinin Türk demokrasisi için önemli bir adım olmadığı iddiasını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Muhafazakâr Parti'den Alan Glyn ise farklı bir bakış açısı ile Türkiye'deki siyasi duruma yaklaşmıştır. İşçi Partisi temsilcilerinin eleştirilerini dikkatle dinleyen Glyn'a göre her ne kadar Türkiye'de iktidara gelen hükümet askerin baskısı altında olsa da askeri rejime kıyasla daha demokratik bir düzen sunmaktadır. Ayrıca yine askeri rejime kıyasla sivil hükümet üzerinde demokratik yollarla etki kurmanın daha kolay olacağını söylemiştir.³³ Bu etki kurmak ifadesinden kasıt uluslararası camia tarafından Türkiye'deki anti-demokratik uygulamaların düzeltilmesi için gelecek uyarılardır. Glyn'in mevcut değerlendirmesi İşçi Partili vekiller tarafından destek görmemiştir. Çünkü şimdiye kadar yeni Türk hükümetini

²⁹ HC, vol. 56, col. 35, 1984.

³⁰ Feroz Ahmad, "The Transition to Democracy in Turkey", *Third World Quarterly*, Vol 7, No 2, 1985, s. 212., *Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*, Cilt 11, Birleşim 182, 10 Kasım 1983, s. 293.

³¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi* Cilt 1, Birleşim 10, 19 Aralık 1983, s. 63.

³² HC, vol. 56, col. 37, 1984.

³³ HC, vol. 56, col. 38, 1984.

insan hakları konusunda daha güçlü bir tavır almaya ve önceki askeri hükümetin bazı faaliyetlerini iyileştirmeye ikna etmek için yapılan uluslararası girişimler başarısız olmuştur. Hatta insan haklarında gerileme olduğu İşçi Partisi üyelerince iddia edilmiştir. Özellikle 12 Eylül sonrası Sovyetler Birliği yanlısı olmakla suçlanan “Barış Derneği” üyeleri için açılan davanın sürmesi bu duruma örnek gösterilmiştir.³⁴

Muhafazakâr Parti’den Richard Hickmet’in değerlendirmesine göre ise İşçi Partili üyeler, Türkiye Cumhuriyeti’nin son birkaç yıldır yaşadığı muazzam zorlukları tamamen görmezden gelmekte ve Muhafazakâr vekillerin Türkiye’nin demokrasiyi yeniden hayata geçirme çabalarını desteklemesini haksızca suçlamaktadır. Ayrıca Hickmet’e göre Eylül 1980’den önce, ülkedeki aşırı sol ve sağ örgütlerin terörist faaliyetleri nedeniyle Türkiye’de günde 20 ila 30 kişinin öldürüldüğü gerçeği İşçi Partililer tarafından göz ardı edilmiş ve haksız bir biçimde Türkiye’nin demokrasiye dönüş çabası eleştirilmiştir.³⁵ İşçi Partisi milletvekili Jeremy Corbyn, Hickmet’in gündeme getirdiği argümanı kabul etmemiş ve O’nu Türk cuntası için özür dilemekle itham etmiştir. Corbyn, 12 Eylül öncesini hatırlatan Muhafazakâr üyelerin General Kenan Evren’in yönetimi ele geçirdiği tarihten itibaren kaç kişinin idam edildiğinden de bahsetmelerini istemiştir. Ancak görüşlerinden geri adım atmayan Hickmet, 12 Eylül sonrası Türkiye’de insanların aşırı sağ veya sol gruplar tarafından öldürülme tehlikesi olmadan sokaklarda güvenlik ve emniyet içinde özgürce yürüyebildiklerini ifade etmiştir.³⁶ Bu değerlendirmeden anlaşılacağı üzere Muhafazakâr üyeler İşçi Partililerin aksine 12 Eylül’den sonra Türkiye’de demokratik açıdan daha iyi bir ortamın oluştuğu argümanını savunmuşlardır.

3. İşçi Partili Vekillerin Muhafazakâr Parti’yi Türkiye’deki Anti-demokratik Uygulamaları Desteklemekle Suçlaması

İşçi Partisi milletvekilleri, İngiltere’deki Muhafazakâr Parti iktidarını Türkiye’de demokrasi dışı uygulamalara ses çıkarmayıp desteklemekle suçlamıştır. Bu çerçevede İşçi Parti üyeleri, Avrupa Konseyi’nde İngiltere’yi temsil eden Muhafazakâr Parti üyelerini hedef almıştır. Kasım 1983 seçimleri öncesi Avrupa Konseyi tarafından Türk parlamenterlerin Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) faaliyetlerine katılımının engellenmesi kararı alınmıştır.³⁷ Avrupa Konseyi’nde, İngiliz Muhafazakâr Parti milletvekilleri Türkiye’yi Konseyden çıkarmak için yapılan hamleleri desteklememiştir. İşçi Partili vekillere göre bu

³⁴ HC, vol. 56, col. 47-48, 1984.

³⁵ HC, vol. 56, col. 40, 1984.

³⁶ HC, vol. 56, col. 40, 1984.

³⁷ Gökhan Erdem, “12 Eylül Darbesi’nin Türkiye’nin Avrupa ile İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi’yle İlişkiler”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2015, s. 58.

durum diğer Avrupa ülkelerini hayal kırıklığına uğratan bir konu olmuştur. Çünkü İngiltere, askeri yönetime açık ve güçlü destek sunan Avrupa ülkesi konumunda gözükmiştir. Ayrıca Türkiye ile İngiltere arasında devam eden savunma alanındaki işbirliğine de dikkat çekilmiştir. İngiliz Savunma Bakanı iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için Türkiye'yi ziyaret etmiştir. İngiliz Dışişleri ise özel toplantılarda Türkiye'deki demokratik durum için endişeli olduğunu söylese de kamuoyunda açıkça Türk hükümetini desteklemektedir.³⁸ İşçi Partililere göre hâlihazırda Türk hükümeti ordunun kontrolü altındadır ve demokrasi adına çok az şey yapabilmektedir. Buna rağmen İngiliz hükümeti, Türkiye'deki anti-demokratik uygulamalar karşısında sessiz kalarak yanlış bir politika takip etmektedir.³⁹

İşçi Partisi tarafından yapılan bu sert eleştirilere tepki gösteren Muhafazakâr Parti milletvekili David Heathcoat-Amory'nin yapmış olduğu açıklamalar İşçi Partisi ile Muhafazakâr Parti arasında Türkiye'ye bakış açısındaki farkı ortaya koymuştur. Heathcoat-Amory'e göre İşçi Partili milletvekillerinin iddia ettiği gibi İngiliz hükümeti, Türkiye'de insan haklarının çiğnenmesini desteklememektedir. Tam aksine "vahşi" bir iç savaş döneminden çıkmış ve şimdi demokrasiyi yeniden kurmaya çalışan bir ülke olan Türkiye'ye karşı daha anlayışlı yaklaşmaktadır. Demokrasi ve medeni haklar modern dünya için önemlidir ve onları korumaya çalışan ülkeler yardım ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Muhafazakâr Parti de bu desteği vermeye çalışmaktadır. Kısa süre içinde, Türkiye'de tüm partilerin katılacağı belediye seçimleri yapılacağını belirten Heathcoat-Amory, İngiltere'deki sol muhalefetin Türkiye'yi sürekli olarak eleştirmek yerine demokrasiyi yeniden tesis etmesi için gereken yardım ve desteği vermesi gerektiğini sözlerine eklemiştir.⁴⁰ İngiliz parlamentosunda Türkiye üzerine yaşanan bu tartışmalardan kısa bir süre sonra 25 Mart 1984'te gerçekleşen yerel seçimlerde ANAP yine birinci parti olarak çıkacaktır.⁴¹ Bu durum da İşçi Partili vekillerin iddialarının aksine Türkiye'de halkın önemli bir kısmının ANAP yönetiminin politikalarından genel manada memnun olduğunun bir göstergesi olacaktır.

4. İngiliz Parlamentosunda NATO Bağlımlı Türkiye Tartışması

İngiliz Parlamentosunda Türkiye'deki demokratik yaşam üzerine yapılan tartışmalar zaman zaman Türkiye'nin NATO üyeliği üzerinde yoğunlaşmıştır. 1952 yılında NATO

³⁸ HC, vol. 56, col. 38, 1984.

³⁹ HC, vol. 56, col. 39, 1984.

⁴⁰ HC, vol. 56, col. 39, 1984.

⁴¹ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2013, s. 277., D. Ali Arslan, "1963'ten Günümüze, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2007, s. 15., *Tercüman*, 26 Mart 1984, s. 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

üyeliğine kabul edilen Türkiye⁴², bu ittifakın önemli bir parçası olmuştur. Muhafazakâr Parti milletvekili tarafından, 12 Eylül öncesi Türkiye’de demokratik kurumların ve cumhuriyetin dokusunun tehdit altında olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca NATO ittifakı üyesi Türkiye’nin 12 Eylül’den önce tamamen çöküşe doğru ilerlemekte olduğu iddia edilmiştir. Bunu görmezden gelerek İşçi Partisi’nin Türkiye hakkında kabul edilemez suçlayıcı genellemeler dile getirmesinin son derece tehlikeli bir yaklaşım olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca Muhafazakâr Parti milletvekilleri Türkiye’nin NATO içindeki en önemli ülkelerden birisi olduğunu ön plana çıkarmışlardır. Bulgaristan, Sovyetler Birliği, İran, Irak, Suriye ve Yunanistan ile sınırı olan ve Boğazları kontrol eden Türkiye, Batı’nın Sovyetler Birliği ile güney-doğu sınırındadır. Türkiyesiz bir NATO’nun varlığı düşünülemez bir durumdur.⁴³

İşçi Partisi temsilcileri ise bu değerlendirmelere sert tepki göstermişlerdir. Bazı muhafazakâr üyelerin İkinci Dünya Savaşı’ndan önce başvurdukları argümanı aynen kullandıkları ifade edilmiştir. Buna göre İkinci Dünya Savaşı’ndan önce faşizmin komünizme karşı iyi bir siper olacağı düşünülmüştür. Şimdi de Muhafazakâr Parti üyelerinin komünizme karşı siper sağladığı için Türkiye’deki darbe rejimini haklı çıkardığı İşçi Partililerce iddia edilmiştir. İşçi Partisi üyesi Allan Roberts’a göre muhafazakâr üyelerin amacı özgürlüğü ve demokrasiyi savunmak değil, her ne pahasına olursa olsun sol düşüncüyü dünyada önlemekten ibarettir.⁴⁴ İşçi Partili Smith de Türkiye’nin NATO ittifakı sınırında bir siper olarak çok önemli bir stratejik öneme sahip olduğu ve bu nedenle desteklenmesi gerektiği sözüne karşı çıkmıştır. Smith’e göre NATO ittifakı özgürlüğü ve demokrasiyi savunmak için vardır. Ancak 12 Eylül sonrası dört yıl boyunca bu ilkeleri sürekli olarak kötüye kullanmış bir ülkenin desteklenmesi anlamsızdır. Türkiye, stratejik olarak önemli bir ülke olduğu için anti-demokratik uygulamalara göz yumulması yanlıştır.⁴⁵

İşçi Partili vekillerden bu şekilde sert yorumların gelmesi Muhafazakâr Parti’den Hickmet’i şaşkırtmıştır. O’na göre İşçi partili üyeler Batı’nın özgürlüğü için Türkiye’nin taşıdığı önemin farkında değildir. Dünya haritası incelendiğinde Sovyetler Birliği zaten Afganistan’ı işgal etmiş durumdadır. Rusya’nın son 200 yıldır hedefi olan Hint Okyanusu ile arasında yalnızca İran veya Pakistan kalmıştır. Durum böyleyken Türkiye’ye sert eleştirilerde bulunmak doğru bir hareket değildir.⁴⁶

⁴²Türkiye’nin NATO üyeliğine kabulüne ilişkin bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, “Turkey’s Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52”, *Middle Eastern Studies*, Vol 35, No 4, 1999, s. 70-102.

⁴³ HC, vol. 56, col. 40, 1984.

⁴⁴ HC, vol. 56, col. 40, 1984.

⁴⁵ HC, vol. 56, col. 39, 1984.

⁴⁶ HC, vol. 56, col. 40, 1984.

İşçi Partili üyeler ise Türkiye’de demokrasi olmadığı takdirde Türkiye’nin NATO’dan kopacağını ileri sürmüşlerdir. İşçi Partililere göre eğer Muhafazakârlar Türkiye’nin NATO içinde kalmasını istiyorlarsa Türkiye’deki anti-demokratik uygulamaları eleştirmekten kaçınmayı bir kenara bırakmalıydılar. İşçi Partili Clare Short bu konuyu Türkiye’nin eski başbakanlarından Demirel’e ait olduğunu söylediği bir mektupla açıklamaya çalışmıştır. Short’un iddiasına göre Demirel, Türkiye’nin NATO’ya sadık olmasına rağmen Batı’nın Türkiye’ye demokrasi konusunda destek vermemesi durumunda Türk halkının NATO’ya olan güveninin azalacağını söylemiştir. Bu mektubun Türkiye’deki bir sağcı eski başbakan tarafından yazıldığının altını çizen Short, eski bir sağcı başbakanın bile Türkiye’de insan hakları ve demokrasi olmamasının NATO’ya zarar vereceğini söylerken İngiliz parlamentosunda Muhafazakârların bu durumu hâlâ anlayamadığını ifade etmiştir.⁴⁷ İşçi Partisi’nden bir başka milletvekili Allan Roberts da Muhafazakâr Parti milletvekillerinin Türkiye’ye yapılan eleştirileri kabul etmeyip savunmaya geçmelerine tepki göstermiştir. Roberts, NATO müttefiki olduğu için Türkiye’yi eleştirme hakkımız yok mu diye sormuştur. Ayrıca NATO’nun özgürlük ve demokrasiyi savunmak için var olmasının beklendiğini dile getirmiştir. Daha sonra Türkiye’yi özgürlük ve demokrasinin olmadığı bir NATO ülkesi olarak tanımlayarak bu durumun NATO’nun kendi içinde bir ironi oluşturduğunu savunmuştur.⁴⁸

Muhafazakâr üyeler, Demirel’in sözlerinin bir anlam ifade etmediğini belirtmişlerdir. Çünkü 1980 darbesinden önce ülkeyi “iç savaşın” eşiğine getiren iktidarda Demirel vardır. Bu nedenle Demirel’in 12 Eylül öncesi ülkenin durumunu iyi göstermeye çalışıp darbe karşıtı tutum alması doğaldır. Nitekim Ankara’daki İngiliz Büyükelçiliğinden 12 Eylül öncesi gönderilen raporlarda iktidarda bulunan Demirel’in ülkenin sorunlarını çözüme başarılı olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁹ Muhafazakâr Partili vekillere göre İran-İrak Savaşı nedeni ile bölgede bir belirsizlik hâkimdir. Böyle bir ortamda Türkiye bölgedeki en istikrarlı ülkedir. Aynı zamanda NATO’nun tek Müslüman ülkesidir ve demokratik olarak seçilmiş bir hükümet iş başındadır. Ayrıca Avrupa Konseyi tarafından adil olarak kabul edilmiş bir seçim gerçekleştirilmiştir.⁵⁰ Bu nedenle Türkiye’ye destek verilmesi gerekmektedir.

Muhafazakârlara göre İşçi Partisi üyelerinin de dâhil olduğu “Uluslararası Sol” tarafından Türkiye’yi Avrupa’dan izole etme yönünde adımlar atılmaktadır. Bu tavrın aksine Türkiye’nin demokrasiye dönüşünü memnuniyetle karşılamak ve demokrasinin gelişmesini

⁴⁷ HC, vol. 56, col. 41, 1984.

⁴⁸ HC, vol. 56, col. 35, 1984.

⁴⁹ TNA, FCO 9/3053, Internal Political Situation in Turkey, 28 January 1980.

⁵⁰ HC, vol. 56, col. 41, 1984.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

teşvik etmek için çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü Türkiye'nin NATO'dan kopması İngiltere'nin güvenliği için de tehlikeli bir durumdur. Muhafazakâr Parti milletvekili Hickmet, 1980'den önce Türkiye'de birtakım “gizli güçlerin” iş başında olduğunu belirtmiştir. Bu güçler, Türkiye'nin NATO'dan ayrılıp tarafsız olmasını ummuşlardır. Hatta Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile uyumlu olduğunu görmek istemişlerdir. 1980'deki “kansız darbe” bu şekilde bir neticenin önüne geçmiş ve Türkiye'yi Batı'nın yanında tutmuştur.⁵¹

Hickmet, kendisinin çok uzun süreden beri neredeyse her yıl Türkiye'yi ziyaret ettiğini ve Türkiye'de insanların özgür olmaktan ve ülkenin adil bir şekilde idare edildiğini bilmekten memnun olduklarını vurgulamıştır. Muhafazakâr vekillere göre insan hakları konusunda eleştirilecek birtakım eksiklikler vardır ancak Türkiye bu eksikleri giderme gayretindedir. Türk-İngiliz ilişkileri Türkiye'nin iç meselelerine sıkışıp kalmamalıdır. Türkiye, Batı için önemlidir. İngiliz hükümeti, Türk delegelerinin Avrupa Konseyi'ne katılmaları için elinden gelen gayreti göstermelidir.⁵²

İşçi Partisi milletvekilleri Muhafazakârları Türkiye'deki “baskıcı” uygulamaları desteklemekle ve Türk hükümeti adına savunma yapmakla itham etmişlerdir. İşçi Partili vekiller kendilerinin Türkiye ziyaretlerinde durumu yakından gördüğünü söylemişlerdir. Buna göre Türkiye'de insan hakları ihlalleri vardır. İngiliz hükümeti bu ihlallere tepki göstermelidir. Türkiye'nin NATO üyesi olması bu durumu değiştirmemektedir. Ayrıca İşçi Partisi üyeleri Muhafazakârların Türkiye'de demokrasi konusunda iyileşmelerin olduğuna dair açıklamalarına tamamen karşı çıkmışlardır. 1983 seçimlerinin demokratik olmadığını bir kez daha vurgulamışlardır. Bunun üzerine Muhafazakâr Partili vekiller savunmaya geçmiş ve kendilerinin Türkiye'de seçimlerin mükemmel olduğunu iddia etmediklerini belirtmişlerdir. Ancak seçimlerin yapılmasının hiç olmamasından çok daha iyi olduğunun altını çizmişlerdir.⁵³

İşçi Partisi'nden Jeremy Corbyn, Türkiye'de cunta iktidara geldiğinden beri yaklaşık 1000 infazın yapıldığını gündeme getirerek Muhafazakârlara Türkiye'nin demokratik yolda ilerleyen bir ülke olup olmadığını sormuştur. Bu noktada parlamentoda bulunan ve tartışmaları dinleyen Muhafazakâr Parti'den Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ray Whitney araya girmiş ve Corbyn'in dillendirdiği 1000 rakamına itiraz etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olarak kendisinin en fazla 50 infazın gerçekleştirilmiş olduğuna dair bilgiye sahip olduğunu söylemiş ve zikredilen 1000 rakamına dair bilgiye nereden ulaşıldığını sorgulamıştır.⁵⁴

⁵¹ HC, vol. 56, col. 41, 1984.

⁵² HC, vol. 56, col. 42, 1984.

⁵³ HC, vol. 56, col. 44, 1984.

⁵⁴ HC, vol. 56, col. 45, 1984.

Corbyn, Avrupa'daki siyasi mahkûmları savunmak için çalışan kuruluşlara sunulan bilgilerden alıntı yaptığını ve 1000 rakamının onların tahmini olduğunu söylemiştir. Muhafazakâr vekiller rakamlar konusunda Türk hükümetine inanmayı seçerlerse, bunun onların tercihi olacağını söyleyen Corbyn, Türk hükümeti tarafından verilen ölüm sayılarının gerçek rakamların çok altında olduğunu iddia etmiştir. İşçi Partili üyeler tarafından resmi kaynaklara dayanmayan oranlar verilmesi parlamentoda itirazlara neden olmuştur. Muhafazakâr Parti'den Toby Jessel resmi veriler çerçevesinde Corbyn'nin iddialarına cevap vermiştir. Avrupa Konseyi tarafından verilen rakamlarda 1980'deki askeri darbeden önce yılda 2.000 kişinin öldürüldüğü bildirilmiştir. Jessel, darbeden sonra ölüm oranlarının azaldığını belirterek Türkiye'deki durumun İşçi Partisi vekillerinin göstermeye çalıştığı kadar kötü olmadığını dile getirmiştir.⁵⁵ Darbeden sonra Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği tarafından gönderilen rakamlar Jessel'in bu iddiasını güçlendirmiştir. Buna göre darbeden önceki hafta 99 kişinin siyasi çatışmalarda hayatını kaybettiği belirtilirken, müdahaleden sonra yalnızca dört ölüm rapor edilmiştir.⁵⁶ Daha sonraki süreçte gönderilen raporlarda da ordunun aldığı sert tedbirler sonrası ülkede siyasi cinayetlerin çok büyük oranda gerilediği ve güvenlik konusunda ilerleme sağlandığı aktarılmıştır.⁵⁷

İşçi Partili üyeler İngiliz hükümetinin, iki alanda takip ettiği politikaları parlamentoya anlatması gerektiğini söylemişlerdir. Birincisi Türkiye'ye silah satışı ile ilgilidir. Buna göre İngiltere'nin Türkiye ile silah satış anlaşması vardır ve gelecekte de olacaktır. Silahlar bir ülkeye satıldığında, İngiliz hükümeti bu silahların başka bir ülkeye saldırı amacıyla veya ülke içi baskı için kullanılmayacağına dikkat etmektedir. Silahlar satılırken alıcı ülkeden bu silahları savunma ağıının bir parçası olarak kullanılacağına dair taahhüt alınmaktadır. İşçi Partili vekiller bu durumu sorgulamışlar ve Türkiye'de silahların ülke içinde baskı aracı olarak kullanıldığını savunarak Türkiye'ye silah satışına karşı çıkmışlardır. Ayrıca İşçi Partisi temsilcileri İngiliz hükümetinin Kıbrıs politikasını da gündeme getirmişler ve eleştirel bir tutum almışlardır. İngiliz hükümetinin “yabancı birliklerin” Kıbrıs'tan çekilmesini sağlamak için Türkiye'ye ne gibi baskılar uyguladığını sormuşlar ve hükümeti yetersiz bir politika izlemekle suçlamışlardır.⁵⁸

5. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ray Whitney'in Değerlendirmeleri

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Whitney, İngiliz parlamentosunda Türkiye hakkında yapılan tartışmalara dâhil olan isimler arasında yer almıştır. Genel olarak Türkiye-İngiltere

⁵⁵ HC, vol. 56, col. 46, 1984.

⁵⁶ TNA: FCO 9/3054, Internal Political Situation in Turkey, 24 September 1980.

⁵⁷ TNA: FCO 9/3055, Internal Political Situation in Turkey, 5 November 1980.

⁵⁸ HC, vol. 56, col. 46, 1984.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

ilişkilerinin iyi durumda olduğunu söylemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin 400. yıldönümü kısa süre önce kutlanmıştır. Whitney'e göre İngiltere, NATO'da müttefiki ve Avrupa Konseyi'nde ortağı olan Türkiye ile iyi ilişkiler kurmalıdır. Whitney, İşçi Partili üyelerin iddialarının aksine, İngiliz hükümetinin Türkiye'deki insan haklarının ihlali konusundaki kaygıları sürekli olarak Türk hükümetine en üst düzeyde defalarca iletildiğini belirtmiştir. Bu açıklamanın ardından İşçi Partili üyeler, İngiliz hükümetinin Türkiye'yi uyardığını ancak bunu kapalı kapılar ardında yaptığını ve kamuoyu önünde açık bir şekilde Türkiye'yi eleştirmedeğini ifade etmişlerdir.⁵⁹

Whitney, İşçi Partisi'ni Türkiye'deki gelişmelere tek taraflı bakmakla eleştirmiştir. İşçi Partili üyelerin kısa süreli Türkiye ziyaretleri gerçekleştirdikleri ve bu ziyaretlerinde kendilerine tek taraflı bir tablo çizecek kişilerin refakat ettiğini söylemiştir. Geniş bir pencereden bakmadan ve Türkiye'deki tüm kesimlerin görüşünü almadan yapılacak değerlendirmeler eksik olacaktır. Whitney, Türkiye'de ordu ile halk arasındaki ilişkiyi anlamak gerektiğini vurgulamıştır. 1980 askeri darbesinin ülkede yaşanan çatışmayı durdurduğuna dikkat çekerek halkın bunu memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Ayrıca cuntanın yeniden demokrasiye dönüş için bir takvim belirlediğini ve 1983 seçimleriyle Türkiye'de yeniden sivil yönetime dönüldüğünün altını çizmiştir. İngiliz hükümeti olarak kendilerinin de 1983 seçimlerinin demokratik açıdan eksiklerinin olduğunu kabul ettiklerini söylemiş, ancak demokrasi yolunda atılan bu adımın desteklenmesi gerektiği görüşünü paylaşmıştır.⁶⁰

Whitney'in İşçi Partili üyeleri Türkiye'ye yapmış oldukları kısa ziyaretlerin ardından tek taraflı yorum yapmakla itham etmesine İşçi Partisi'nden Clare Short tepki göstermiş ve Whitney'in Türkiye'yi en son ne zaman ziyaret ettiğini ve orada ne kadar zaman geçirdiğini sormuştur. Ayrıca Short'a göre Avrupa'daki birçok ülke, Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınması gerektiği konusunda ikna olmuşken Muhafazakâr Parti hükümeti Türkiye'deki anti-demokratik uygulamaları önemsemez tutumu ile insan haklarına ne kadar saygı duyduğunu göstermiştir.⁶¹ Müsteşar Whitney ise İngiltere'nin ikili ilişki içinde olduğu her ülkeyi ziyaret etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Ancak Türkiye'deki gelişmelerle ilgili kendisini bilgilendiren önemli bir diplomatik servise sahip olduklarını belirtmiştir. Bu serviste yer alan görevlilerin

⁵⁹ HC, vol. 56, col. 49, 1984.

⁶⁰ HC, vol. 56, col. 50, 1984.

⁶¹ HC, vol. 56, col. 51, 1984.

bazılarının çok iyi derecede Türkçe konuşabildiğinin ve 20 yıllık bir tecrübeye sahip olduğunu vurgulamıştır.⁶²

Müsteşar Whitney, İşçi Parti'sinin Türkiye'ye yönelik ağır eleştirilerine rağmen 1983 seçimleriyle Türkiye'nin demokrasi konusunda ilerleme kaydettiğini söylemiştir. 25 Mart 1984'te yapılacak yerel seçimlere üç parti dışında diğer partilerin de katılacak olmasının⁶³ demokrasi yolunda ilerlemenin bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle İngiliz hükümetinin yapılan çabaları alkışlayarak ilerlemenin devam edeceğini umduğunu ifade etmiştir. Whitney, Türkiye'nin hâlihazırda ihtiyaç duyduğu şeyin tek taraflı eleştiri değil, destek ve cesaret olduğuna inandıklarının altını çizmiştir. Ayrıca İşçi Partili üyelerin Türkiye'ye karşı negatif tutumlarının yanlış olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴

Sonuç

Çalışmanın ortaya koyduğu ilk sonuç; İngiliz parlamentosunda iktidarda bulunan Muhafazakâr Parti üyeleriyle ana muhalefette yer alan İşçi Partisi üyelerinin Türkiye'deki 6 Kasım 1983 seçimlerinin demokratik olup olmadığı konusunda anlaşmazlık içine düşmüş olduklarıdır. İşçi Partisi milletvekilleri 1983 seçimlerine yalnızca üç partinin girmesini eleştirmişlerdir. Diğer partilere asker tarafından onay verilmemesinin 1983 seçimlerine gölge düşürdüğünü söylemişlerdir. Onlara göre seçimlerin ardından Türkiye'de sivil iktidarın başa geçmesi ve TBMM'nin yeniden açılması Türkiye'ye demokrasi geldiği anlamı taşımamaktadır. Muhafazakâr Parti üyelerine göre ise Türkiye'de çok sayıda insan 1983 seçimlerinin demokratik bir seçim oluşunu düşünmüş ve seçimi boykot etmek yerine üç partiden birine oy vermeyi seçmişlerdir. Bu durum da İşçi Partili vekillerin iddialarının aksine Türk halkının 1983 seçimlerini demokratik olarak gördüğünün bir kanıtı olmuştur.

Çalışmanın ortaya koyduğu başka bir husus da şudur ki; İngiliz parlamentosunda 1983 seçimleri ve Türkiye'de demokrasi üzerine yapılan tartışmalar bir bakıma sağ-sol mücadelesine dönüşmüştür. Türkiye'de seçimi sağ kanattan Turgut Özal liderliğindeki ANAP'ın kazanmasının İngiltere'de iktidarda bulunan muhafazakâr Thatcher hükümetini memnun ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü İngiliz parlamentosunda yaşanan tartışmalarda iktidar milletvekillerinin Türkiye'de seçimlerden sonra oluşan durumu destekledikleri görülmektedir. İşçi Partili vekillerin Türkiye'deki yeni sivil hükümeti, askeri yönetimin bir devamı olarak gösterme çabalarına Muhafazakâr Parti tarafından karşı çıkılmıştır. Hatta Muhafazakâr Partili

⁶² HC, vol. 56, col. 51, 1984.

⁶³ Oya Çitçi vd., *Yerel Seçimler Panoraması, 1963-1999*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 2001, s. 129.

⁶⁴ HC, vol. 56, col. 51, 1984.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

vekilleri zaman zaman 12 Eylül darbesini savunan bir tutum almışlar ve 12 Eylül 1980'den önce, ülkedeki aşırı sol ve sağ örgütlerin terörist faaliyetleri nedeniyle Türkiye'de her gün birçok insanın hayatını kaybettiğini söylemişlerdir. 12 Eylül öncesi dönemde demokratik kurumların ve cumhuriyetin dokusunun tehdit altında olduğunu ve NATO ittifakının üyesi olan Türkiye'nin tamamen çöküşe doğru ilerlediğini iddia etmişlerdir. Muhafazakâr Partili vekillere göre bu hususları görmezden gelerek Türkiye'de demokrasinin olmadığı gibi iddiaları gündeme getirmek son derece yanlış bir tutumdur. İşçi Partili üyeler ise Muhafazakâr Partili vekilleri Türk cuntasını savunmakla suçlamışlardır. 12 Eylül sonrası General Kenan Evren'in yönetimi ele geçirdiği tarihten itibaren birçok kişinin idam edildiğini söylemişlerdir.

12 Eylül üzerine yapılan tartışmalar ve 1983 seçimlerinin demokratik olup olmadığına dair görüşler İngiliz parlamentosunda iktidar ve muhalefeti karşı karşıya getirmiştir. Muhafazakârlar, Türkiye'de 1983 seçimlerini demokrasi yolunda atılmış önemli bir adım olarak görmüşler ve bu adımın desteklenmesi için yeni Türk hükümeti ile ilişkilerin geliştirilmesini savunmuşlardır. İşçi Partili vekiller ise Türkiye'de demokrasi olmadığını savunarak İngiliz hükümetinin, yaptırım uygulamak dâhil, Türkiye'ye karşı sert tedbirler almasını istemişlerdir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

İngiliz Milli Arşivi (The National Archives, TNA)

Foreign Office, Central Department and Foreign and Commonwealth Office (FCO):

FCO 9/3053, Internal Political Situation in Turkey.

FCO 9/3054, Internal Political Situation in Turkey, 1980.

FCO 9/3055, Internal Political Situation in Turkey. 1980.

FCO 9/3058, Turkey: Country Assessment Paper, 1980.

2. Birleşik Krallık Parlamento Tutanakları: (UK Parliament Hansard)

Avam Kamarası (House of Commons, HC)

House of Commons, 12 March 1984, Volume: 56, Column: 33.

House of Commons, Vol. 56, Col. 34.

House of Commons, Vol. 56, Col. 35.

House of Commons, Vol. 56, Col. 36.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

- House of Commons, Vol. 56, Col. 37.
House of Commons, Vol. 56, Col. 38.
House of Commons, Vol. 56, Col. 39.
House of Commons, Vol. 56, Col. 40.
House of Commons, Vol. 56, Col. 41.
House of Commons, Vol. 56, Col. 42.
House of Commons, Vol. 56, Col. 44.
House of Commons, Vol. 56, Col. 45.
House of Commons, Vol. 56, Col. 46.
House of Commons, Vol. 56, Col. 47.
House of Commons, Vol. 56, Col. 48.
House of Commons, Vol. 56, Col. 49.
House of Commons, Vol. 56, Col. 50.
House of Commons, Vol. 56, Col. 51.

3. Resmi Yayınlar

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi (MGK TD):

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMM TD):

4. Gazeteler

Cumhuriyet

Hürriyet

Tercüman

Milliyet

5. Kitap ve Makaleler

AHMAD, Feroz, “Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasi Partiler”, Reşat K. (Ed.) *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 229-274.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

AHMAD, Feroz, “The Transition to Democracy in Turkey”, *Third World Quarterly*, Vol 7, No 2, 1985, s. 211-226.

ALTAN, Cemal, “Genel seçimler-yerel seçimler ilişkisi (1983-2004)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 12, 2005, s. 174-190.

ARSLAN, D. Ali, “1963’ten Günümüze, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2007, s. 1-32.

ATAMAN, Muhittin, “1983-1991 döneminde İç Politika: Özal’lı Yıllar”, A. Çaylak (Ed.), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi* içinde (. ss.) Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 587-601.

ATAMAN, Muhittin, “Özalizm: Türkiye’de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 19, 2000, s. 53-63.

AYDIN, Suavi, - TAŞKIN, Yüksel, *1960’tan günümüze Türkiye tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇAVDAR, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1950’den Günümüze*, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2013.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 22, 2009, s. 165-178.

ÇİTÇİ, Oya vd., *Yerel Seçimler Panoraması, 1963-1999*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 2001.

DEMİR, Şerif, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül)*, TİAV, Ankara, 2020.

ERASLAN, Cezmi, “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s. 519-643.

ERDEM, Gökhan, “12 Eylül Darbesi’nin Türkiye’nin Avrupa ile İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi’yle İlişkiler”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2015, s. 29-64.

EREN, Abdurrahman, “Türkiye’de Uygulanan %10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2008, s. 63.110.

ESENER, Kaan, *Avrupa Konseyi ve Türkiye (1980-1986)*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

HALE, William, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

LEWIS, Bernard, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, YKY Yayınları, İstanbul, 2007.

ÖZÇELİK, Ayfer, “1960’dan günümüze Türk Siyasal Hayatı”, S. İnan-E. Haytoğlu (Ed.), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011 s. 145-186.

SUNAY, Cengiz, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri: 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

TANÖR, Bülent, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, Sina A. (Ed.) *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 27-161.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Turkey’s Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52”, *Middle Eastern Studies*, Vol 35, No 4, 1999, s. 70-102.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.